

Király László:

Szubjektív gondolatok Balassa Sándor művészetéről

Balassa Sándor kompozíciói a klasszikus mesterművek evidenciájával hatnak rám. E megállapítás apropóját az a három zenekari mű adja, amely nem régiben jelent meg hanglemezen a Hungaroton gondozásában. A *Hunok völgye*, a *Csaba királyfi* és a *Mucsai táncok* olyan alkotások, amelyek reprezentatív módon mutatják be szerzőjük szimfonikus művészetét. Az alábbi gondolatok, amelyeket e művek hívtak életre nem zenetudományi elemzések, hanem főleg intuitív, érzelmi alapon kísérlik meg az olvasó tájékoztatását arról a hatásról, amelyet létrehozta bennem.

Talán felesleges is előljáróban leszögezni - hiszen minden nagy művészet alapja csak ez lehet, - hogy a darabok kikezdetlen, erőteljes szakmai tudással íródtak meg. Az első osztályú megformálás, a hangszerelés, a harmóniai, ritmikai és dallam invenció önmagában garantálja e művek értékállóságát. Van azonban ennek a zenének olyan tulajdonsága is, amely messze az átlagosan jó művek fölé emeli ezeket a szerzeményeket. Ez pedig nem más, mint a szerzőjük senkiével össze nem téveszthető egyéni stílusa. Ami még ehhez társul, azt Kroó Györgynek Kurtág művészetéről írott szavait idézve mondhatom: „ez a zene képes arra, hogy etikus pátoszával felrázzon, hogy a kifejezés ellenállhatatlan tűzével megperzseljen.”

Az eddigi megállapítások eléggé közhelyeseknek tűnhetnek azok előtt, akik nem hallották Balassa Sándor alkotásait. E művek iránti lelkesedésem okait nem könnyű föltárni szavakkal, az erre irányuló kísérlet szinte biztos kudarcra ellenére mégis megpróbálkozom vele.

Mindhárom zenekari darab a 90-es évek termése. Azt a művészeti korszakot, amelyben élünk - kb. 1980 óta - jobb szó híján poszt-modernnek nevezzük. Balassa Sándor pályája hivatalosan a 60-as évek közepe táján kezdődött ugyan, de a komponista már szakmai tanulmányai kezdetén, az 50-es években írt olyan dalokat például, amelyek átdolgozás után a 90-es években is vállalhatóvá lettek és meglepő módon stiláris rokonságot mutatnak az avantgarde korszakot követő művekkel.

A pályakezdő Balassa Sándor avantgarde művei már annakidején is kiemelkedtek a kor átlagterméséből elsősorban lírai fogantatásuk, beszédszerű, ívekben gondolkodó kifejezőmódjuk okán. Valamint a

széphangzás, a változatos színvilág, a gesztusgazdagság miatt, amely szintén jellemezte ez idő tájt keletkezett alkotásait.

Az újítások kora a zeneszerzésben az 1970-es évek végére befejeződött. (Mivel az egyes korszakok a művészetben nem választhatók el éles határvonallal, ezért csak szükségből nevezek meg évszámokat időnként.) A Boulez, Stockhausen, Berio, Cage, Xenakis, Ligeti, Kagel nevével fémjelzett avantgarde irányzat, amely e szerzők számára járható útnak bizonyult, az epigonok felhígító törekvése folytán a 80-as évekkel teljesen kifáradt és elavult. Európában 1970 táján elsők a lengyel zeneszerzés válaszolt arra az USA-beli neo-romantikus irányzatra, amelyik a széttöredezett ritmus és dallamvilág után ismét a korábbi zenékre jellemző folyamatos, beszédszerű gondolkodás módot helyezte előtérbe, illetve állította vissza jogaiba. A Wojciech Kilar, Henryk Mikolaj Górecki és Zygmunt Krauze nevéhez kapcsolódó lengyel irányzat - amelyre jellemző a neo-tonalitás, neo-folklorizmus, egyfajta új-romantika, - példaként szolgált a Kelet-európai zeneszerzésnek - Balassa Sándor műhelyében, bár egészen más módon, szinkron jelenségként a lengyel törekvésektől függetlenül szintén fölbukkantak hasonló irányzatok már az 1970-ben készült Xéniák című kompozícióban. Az ezt követő időszak alkotásaira egyre inkább jellemzővé vált a tonalitás új módú alkalmazása és a folyamatos, beszédszerű gondolkodásmód. Az utóbbi másfél évtized Balassa stílusának kialakulása talán az 1987-es Szőlőcske és halacska című zenekari darabra vezethető vissza. (Azzal a megjegyzéssel, hogy természetesen ez az új korszak nem választható le a korábbi évek alkotásairól, hiszen azokban már jelen vannak az új alkotói korszakra jellemző irányok.)

Persze, Balassa zenéjének semmi köze sincs a lengyelek minimalizmusából kinőtt új folklorizmusához. Ő saját - a 60-as években megtalált - tizenkét fokú nyelvezetét alakította át műről műre, fokozatosan változtatva egyre tonálisabbá, egyre letisztultabbá a kifejezőmódot. Az újabb - a 90-es években írott - szimfonikus művek esztétikailag szorosan kötődnek a 19. század második felének német és orosz zenéjéhez. A fejlesztéses, ellenpontos technika Brahms és Bruckner jelenlétét mutatja a háttérben. (Ez utóbbi szerző

a Mucsai táncok záró tételének végén megszólaló rézfúvós korálban jelenik meg, távoli visszfényeként az V. szimfónia hasonló területének.) Egyes fordulatok intonációs körök Muszorgszkijt (a Hunok völgye gyors mozgású témájának zárata) Csajkovszkijt, Prokofjevét - ez utóbbi két szerző balett zenéjének gesztusait - idézik pl. a Mucsai táncok IV. tételének egyes ritmikus képleteiben. Sietve le kell szögezmem: Balassa erőteljes egyéniségét nem rántja magához mágnesként egyetlen nagy mester sem. Stílári hasonlóságot nem találunk zenéjében a felsorolt szerzőkkel. Csupán szellemi örökségük, gondolkodás módjuk rokonságára bukkanhatunk rá. Nem beszélhetünk ugyanakkor kötődésről a 20.század első felének új-klasszikus zenéjéhez sem. Sztravinszkij, Hindemith, Honegger, Sosztakovics egyéni „*találmányainak*”, alkotói leleményének nyomaira sem lelünk ebben a zenében. Egy-egy fordulat átcseng ugyan (pl. a Mucsai táncok záró tételének nyitó része a Petruskát idézi, de nem zavaróan és a zene azonnal más irányt vesz), ám ez csupán a zenetörténet folyamatosságát bizonyítja. Az intonációs hasonlóságok nem lepik el Balassa Sándor zenéjét. Ellenkezőleg: senkihez sem hasonlítható egyéni fordulatokban bővelkedő, erőteljes hangvételű zene ez, amely első hallásra emlékeztetessé válik és - Bárdos Lajos hasonlatával élve - nem csak a ruhatárig változtatja meg a hallgatót. E jól hangzó, fajsúlyos zenét az ember újra és újra hallani szeretné. Az újrhallgatáskor nem, hogy nem kopnak el a jólesően felismerhető fordulatok, hanem egyre gazdagabb összefüggések tárulnak föl a hallgató előtt.

Eddig elsősorban arról írtam, milyen zenéhez nem hasonlít Balassa Sándor muzsikája. Itt az ideje, hogy megnevezem, melyek e szimfonikus művészet jellegzetességei.

A 20. század zenéjének egyik alapelve, kiinduló pontja volt, hogy a klasszikus - romantikus, tehát tonális harmónia világ kimerült, nem képes az időszerű tartalmak kifejezésére. A schönbergi tizenkétfokúság látszólag megszabadította a zenét idejétmúlt kötöttségeitől, de mivel a hangok a dodekafóniában minden szervezethez ellenére esetleges módon kapcsolódnak egymáshoz - legalábbis a tonális zenéhez szokott fül számára -, és végül is többnyire értelmi hatást keltenek, egy idő után szükségszerűvé vált, hogy a zeneszerzés visszataláljon az olyan kifejezőmóddhoz, amelyben a hangok ismét füllel hallhatóan tartoznak össze. Ez a hangok közötti összerendeződés az, amely emléknymokat képes hagyni a befogadóban.

Nos, Balassa Sándornak sikerült az, ami nagyon keveseknek. Olyan tonális, jól követhető zenét ír, amely mégsem Brahms-szimfónia, sem Kodály zenekari mű, hanem sajátosságosan a mi évtizedeink új harmóniát kereső - dodekafóniát, aleatóriát, cluster technikát,

minimalizmust, elektronikát túlélt - új-tonális, új-klasszikus hangja. Benne van ebben a muzsikában a 20.század atonális zenéjének visszhangja is, de megszabadulva a „kötelező másság” görcseitől, Balassa Sándor bátran megteszi azt, hogy ő dönti el, melyik hang után melyik következik és nem követ gépiesen preconcepciókat. Frissen hatnak zenéjének harmóniai és dallamfordulatai. Ez a muzsika képes ismét hangokba önteni valódi érzelmeket, nem egyszer a könnyekig meghatva a hallgatót. (Ilyen pl. a Csaba királyfi lassú tétele.) Itt kell megjegyeznem, hogy - bár ez az érv a 20. században megkérdőjeleződött, - Balassa Sándor műveinek kortárs zene esetében ritkán tapasztalható hatalmas közönség sikere igazolja fenti megállapításaimat.

Végezetül szólnom kell Balassa zenéjének legerőteljesebb, legfeltűnőbb vonásáról: nyíltan vállalt nemzeti elkötelezettségéről. Ez az elkötelezettség nem kirakat-magyarág, hanem egy nagy tehetségű alkotó művész hiteles sorsközösség vállalása népével, nemzetével. Balassa nem áll egyedül ezzel a magatartással a 20. - 21.század fordulóján. A már említett lengyel Kilar - Górecki - Krauze hármast hasonló új-népiség jellemzi. Az USA-beli Steve Reich ugyanígy talált vissza saját zsidó gyökereihez Tehillim című kompozíciójában. Nem volt szüksége erre a fajta visszatalálásra, mert kezdettől fogva megélhette hovatartozását az izraeli Naam Sheriff. Az ókori héber dallamvilággal a háttérben igazi mai izraeli zenét hozott létre, amely elismerésre talált a nagyvilágban. A példák hosszasan sorolhatók.

Azt gondolom, Magyarországon Balassa Sándor az a komponista, aki - Kurtág Györgyhez hasonlóan - zenéjének egyértelmű magyarságával méltó módon képviselheti hazánk zeneművészetét a nemzetközi szintéren.

A magyar zenetudomány feladata lesz a Balassa-művek elemzésével a magyar gyökerek és késztetések kimutatása. E rövid tanulmány keretében erre nem vállalkozhattam. A valódi magyar népdal idézetek azért nem hatnak mesterkéltan a kompozíciókban, mert az egész zenei anyag lüktetése, lélegzése kétséget kizárva megfelel a magyar nyelv beszédritmusának. Így amikor - Bartók szóhasználatával élve - a zeneszerző „maga eszel ki” népdalhoz hasonló dallamokat, azok hitelesen, meggyőzően hatnak a hallgatóra.

Szólnom kell még arról az alkotásbéli tényről, amely véleményem szerint a legnagyobb alkotók közé emeli Balassa Sándort. Műveiből sugárzik az a gyermeki tisztaság, amelyről Jézus valahogyan így beszélt: „országomat 4 és 5 éves gyermekek lakják majd.” Ez persze nem jelent gügyögést, együgyűséget, hanem olyan friss, újszerű rátekintést a dolgokra, amely a tudomány - és művészettörténetben mindig is jellemezte a legnagyobbak teljesítményét. Ez a manipulálatlan

emberi tisztaság olyan magas rendű tudással, zeneszerzés technikával, s nem utolsó sorban humánus mondanivalóval társul, amelyet ismét csak bibliai idézettel tudok kifejezni (szó szerinti fordítás): „szeresd felebarátodat, mert olyan mint te.”

Ez a jó értelemben vett naivitás és ugyanakkor magas rendű zeneszerzési gondolkodásmód olyképpen egyesül Balassa zenéjében, amelyre talán csak Mozart ad példát. Véleményem szerint ezért tartozik újabb kori zeneművészetünk legjelentősebb alkotói közé.

